

Antonio Iturbe
*De bibliothecaresse van
Auschwitz*

ISBN 978-90-225-6643-5

ISBN 978-90-6023-682-2 (e-boek)

NUR 302

Oorspronkelijke titel: *La bibliothecaria de Auschwitz*

Oorspronkelijke uitgever: Editorial Planeta, Barcelona

Vertaling: Joke Mayer

Omslagontwerp: Will Immink Design

Omslagbeeld: Jill Battaglia | Arcangel Images

Zetwerk: Steven Boland

De vertaler heeft voor citaten van bestaande werken gebruik gemaakt van de volgende boeken: Jaroslav Hašek, *De lotgevallen van de brave soldaat Švejk*, vertaling Roel Pieters, Pegasus 2010; Alberto Manguel, *Bibliotheek bij nacht*, vertaling Ton Heuvelmans. Ambo | Anthos 2007; Thomas Mann, *De Toverberg*, vertaling van Hans Driessen, Arbeiderspers 2013; H.G. Wells, *Een korte geschiedenis der wereld*, vertaling C.F. van der Horst, N.V. Ontwikkeling 1926.

© 2012 Antonio G. Iturbe en Editorial Planeta, S.A.

© 2013 Voor de Nederlandse taal Meulenhoff Boekery bv, Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Aan Dita Kraus

Tijdens zijn bestaan huisvestte blok 31 (in vernietigingskamp Auschwitz) zeker vijfhonderd kinderen, samen met een aantal gevangenen die waren aangesteld als ‘adviseur’, en ondanks de strenge bewaking was er tegen alle verwachtingen in ook een clandestiene kinderbibliotheek. De bibliotheek was minuscuul: ze bestond uit acht boeken, waaronder *Een korte geschiedenis der wereld* van H.G. Wells, een Russisch schoolboek en een boek over analytische meetkunde. [...] Tegen het einde van de dag werden de boeken, samen met andere waardevolle voorwerpen zoals medicijnen en voedselresten, toevertrouwd aan een van de oudere meisjes, wier taak het was ze iedere avond op een andere plek te verstoppen.

ALBERTO MANGUEL, *De bibliotheek bij nacht*

Wat literatuur doet, is hetzelfde als een lucifer in de nacht op een open vlakte. Een lucifer geeft nauwelijks licht, maar laat ons zien hoe groot de duisternis eromheen is.

JAVIER MARÍAS, vrij naar Faulkner

1

Auschwitz-Birkenau, januari 1944

Die officieren in hun zwarte uniform die de dood met de onbewogenheid van een doodgraver benaderen, weten niet dat Alfred Hirsch daar, op de donkere, drassige kleigrond waarin alles wegzakt, een schooltje heeft opgericht. Zij weten het niet, en dat moet ook zo blijven. In Auschwitz-Birkenau is een mensenleven niets waard; het heeft zo weinig waarde dat er al niemand meer wordt gefusilleerd, want een kogel is meer waard dan een mens. Nu zijn er gemeenschappelijke ruimtes waarin Zyklon-gas wordt gebruikt, dat is goedkoper omdat er met één enkel blik gas honderden mensen gedood kunnen worden. De dood is een industrie geworden die alleen rendabel is als je met grote hoeveelheden werkt.

De leslokalen in de houten barak worden gevormd door krukken die in kringen opgesteld staan. Muren zijn er niet, evenmin als schoolborden, dus de leraren tekenen gelijkbenige driehoeken, accents circonflexes en zelfs de loop van de rivieren in Europa met hun vinger in de lucht. Zo zijn er een stuk of twintig kringetjes die zo dicht op elkaar staan dat de leraren fluisterend les moeten geven om te voorkomen dat het verhaal van de tien plagen van Egypte het zachte gebrom van de tafels van vermenigvuldiging overstemt.

Sommigen dachten dat het niet mogelijk was en vonden Hirsch gek of naïef. Hoe kun je in een gruwelijk vernietigingskamp waar alles verboden is, kinderen les geven? En dan glimlachte hij. Hirsch

kon zo mysterieus glimlachen, alsof hij iets wist wat anderen niet wisten.

Het maakt niet uit hoeveel scholen de nazi's sluiten, antwoordde hij. Steeds wanneer iemand ergens een verhaal gaat staan vertellen en er wat kinderen komen luisteren, is er weer een nieuwe school bij gekomen.

Plotseling gaat de deur van de barak open en rent Jakopek, een assistent van de bewakers, naar de kamer van *Blockältester* Hirsch. Er vallen korreltjes vochtige klei van zijn klompen en de behaaglijke luchtbel van geborgenheid van blok 31 spat uiteen. Vanuit haar hoekje kijkt Dita Adlerova gebiologeerd naar de minuscule korreltjes klei. Misschien stelt het niets voor, maar ze bezoedelen alles met werkelijkheid, net zoals een inktdruppel een hele kom melk kan bezoedelen.

‘Zes, zes, zes!’

Dat is het teken dat de ss-bewakers naar blok 31 komen, en meteen is de hele barak in rep en roer. In de vernietigingsmachinerie van Auschwitz-Birkenau, waar de ovens dag en nacht in bedrijf zijn met lichamen als brandstof, is blok 31 een rariteit. Of eerder een afwijking. Een succes van Fredy Hirsch, die voorheen een eenvoudige jeugdtrainer was en nu een atleet die het op de hindernisbaan van Auschwitz opneemt tegen de grootste levensverdelger aller tijden. Hij was erin geslaagd de Duitse kampautoriteiten ervan te overtuigen dat de ouders van Birb hun werk beter konden doen als de kinderen in een aparte barak werden beziggehouden. Kamp Birb, dat ‘familiekamp’ werd genoemd omdat in de rest van het kamp kinderen net zo zeldzaam waren als vogels. In Auschwitz zijn geen vogels, die worden geëlektrocuteerd door het schrikdraad van de omheiningen.

De kampcommandant had het idee van een kinderbarak goedgekeurd – misschien had hij zoiets zelf ook al in gedachten – onder voorwaarde dat er alleen gespeeld werd. Elke vorm van onderwijs was streng verboden.

Hirsch steekt zijn hoofd om de deur van de kamer die hij als blokoudste heeft gekregen en hoeft verder niets te zeggen tegen de assistenten en de leraren, die hem afwachtend aankijken. Hij geeft

een haast onzichtbaar hoofdknikje. Zijn blik is dwingend. Hij doet altijd wat hij moet doen en verwacht dat ook van anderen.

De lessen worden afgebroken en gaan over in onbeduidende liedjes in het Duits of in raadspelletjes zodat het lijkt of alles in orde is wanneer de Arische wolven hun opwachting maken. Normaal gesproken gaat het om een routinecontrole door een patrouille van enkele soldaten en meestal blijven ze bij de deur staan. Dan kijken ze even naar de kinderen, applaudisseren soms zelfs na een liedje of strijken een kind over het hoofd en gaan dan snel verder met hun ronde.

Maar Jakopek voegt nog iets toe aan het gewone noodsein.

‘Inspectie! Inspectie!’

Inspectie is een heel ander verhaal. Dan moeten ze in het gelid gaan staan terwijl de barak wordt doorzocht. Soms worden de kleinsten apart genomen en ondervraagd met de bedoeling om ze informatie te ontfutselen. Maar de kinderen hebben nooit iets losgelaten. Ook de allerjongsten begrijpen meer dan hun snotterige snuitjes doen vermoeden.

Iemand sist: ‘De Priester!’ De ruimte vult zich met geschrokken gemompel. Dat is de bijnaam van een onderofficier van de ss (een *Oberscharführer*) omdat hij net als een priester zijn handen altijd verborgen houdt in de mouwen van zijn uniformjasje, hoewel het enige geloof dat hij belijdt dat van de wreedheid is.

‘Kom op, snel! Juda, vooruit! Zeg: “Ik zie ik zie wat jij niet ziet...!”’

‘Wat zie ik dan, meneer Stein?’

‘Maakt niet uit! In godsnaam, jongen, zeg dan wat!’

Twee leraren kijken angstig op. Ze hebben iets in hun handen wat streng verboden is in Auschwitz en als ze ermee gesnapt worden kunnen ze ter dood veroordeeld worden. Maar met die voorwerpen die zo gevaarlijk worden gevonden dat op het bezit ervan de hoogste straffen staan, kun je niet schieten, steken, snijden of slaan. Waar deze meedogenloze bewakers van het Derde Rijk zo bang voor zijn, zijn gewoon een stel boeken: oude boeken zonder omslag die bijna uit elkaar vallen, waar pagina’s uit ontbreken. Maar de nazi’s zoe-

ken, vinden en verbieden ze, ze zijn er volkomen door geobsedeerd. Alle dictators, tirannen en onderdrukkers van de geschiedenis, of ze nu Arisch, zwart, oosters, Arabisch, of Slavisch waren, wat voor huidskleur ze ook hadden, of ze nu de revolutie van het volk, de privileges van de adel, Gods geboden of de strenge militaire discipline verdedigden, wat voor ideologie ze ook aanhingen... één ding hadden ze gemeen: de fanatieke jacht op boeken. Want die vormen een groot gevaar, ze zetten aan tot denken.

De kinderen zitten in hun groepjes te neuriën in afwachting van de bewakers, maar één meisje verstoort de harmonie van de altijd zo vreedzame kinderbarak en begint wild tussen de krukken door te rennen.

‘Dita! Ga terug naar je plaats!’

‘Wat doe je? Ben je niet goed snik?’ schreeuwen ze tegen haar.

Een leraar grijpt haar bij de arm om haar tegen te houden, maar ze maakt zich los en rent buiteland door, juist op het moment dat ze allemaal rustig moeten blijven om niet op te vallen. Ze klimt op een muurtje van ongeveer een meter hoog dat de barak in de lengte in twee helften verdeelt en komt met een plof aan de andere kant neer. Ze gaat nog harder rennen en stoot een lege kruk omver, die met zo’n oorverdovend lawaai over de grond rolt dat iedereen verstijft.

‘Ben je soms gek geworden?! Zo verraad je ons allemaal!’ schreeuwt een rood aangelopen mevrouw Krizková. Achter haar rug om noemen de kinderen haar ‘mevrouw Lubbervel’. Zij weet niet dat het meisje waartegen ze loopt te schreeuwen die bijnaam heeft verzonnen. ‘Ga achterin bij de assistenten zitten, stom kind!’

Maar ze luistert niet, ze blijft als een dolle rondrennen zonder zich iets van de afkeurende blikken aan te trekken. Veel kinderen kijken gefascineerd toe hoe ze met die in gestreepte wollen kousen gestoken spillebenen rondrent. Ze is heel dun maar ziet er niet ziekelijk uit, en ze heeft halflang kastanjebruin haar dat heen en weer zwiept terwijl ze als een tornado tussen de groepen door raast. Dita Adlerova loopt tussen de mensen door maar is toch alleen. We zijn altijd alleen.

Al zigzaggend bereikt ze het midden van de barak en komt ze al struikelend in een groepje terecht. Ruw schuift ze een kruk opzij; een klein meisje valt op de grond.

‘Hé, doe eens normaal!’ schreeuwt het meisje vanaf de grond naar Dita.

De lerares uit Brno kijkt verbaasd naar de jonge bibliothecaresse die buiten adem voor haar staat. Zonder iets te zeggen grist Dita het boek uit haar handen, waarna de lerares zich ineens een stuk lichter voelt. Wanneer ze haar even later wil bedanken, is Dita alweer met grote passen verder gerend. Het zal niet lang meer duren voordat de nazi’s eraan komen.

Ingenieur Marody, die het tafereel heeft gadeslagen, staat haar al op te wachten. Snel geeft hij haar het algebraboek alsof het een estafettestokje is. Dita rent als een bezetene op de assistenten af, die achter in de barak staan en doen alsof ze aan het vegen zijn.

Ze is nog maar halverwege als ze merkt dat de stemmen in de groepjes even stikken, als een kaarsvlam die begint te flakkeren wanneer het raam opengaat. Ze hoeft niet om te kijken om te weten dat de deur open is en de ss-bewakers naar binnen komen. Meteen laat ze zich tussen een groepje jongere meisjes vallen. Ze stopt de boeken onder haar jurk en kruist haar armen over haar borst om te voorkomen dat ze eronderuit vallen. De meisjes werpen steelse blikken op haar, terwijl de nerveuze lerares de kinderen met een korte beweging van haar kin een teken geeft dat ze door moeten gaan met zingen. Bij de ingang van de barak blijven de ss’ers nog even staan kijken en dan klinkt een van hun favoriete kreten.

‘Achtung!’

Het wordt stil. De liedjes en het ‘ik zie ik zie wat jij niet ziet’ verstommen. De bewegingen bevroren. In die stilte is echter heel duidelijk te horen dat iemand de Vijfde Symfonie van Beethoven fluit. De Priester is een onverschrokken sergeant, maar nu lijkt zelfs hij een beetje zenuwachtig omdat degene die hij bij zich heeft nog angstaanjagender is.

‘God, sta ons bij,’ hoort Dita de lerares fluisteren.

Voor de oorlog speelde Dita’s moeder piano, daarom herkent

ze Beethovens muziek meteen. Ze bedenkt dat ze deze manier van fluiten, met die melomanische precisie, al eens eerder heeft gehoord. Dat was nadat ze drie dagen lang zonder eten en drinken opeengepakt in de goederenwagon hadden gezeten waarmee ze uit Theresienstadt waren gekomen. Daar hadden ze vier jaar gewoond nadat ze uit Praag waren gedeporteerd. Het was al nacht toen ze in Auschwitz-Birkenau aankwamen. Nooit zal ze het geknars van de metalen wagondeur vergeten. Nooit zal ze de eerste hap ijskoude lucht vergeten die rook naar verschroeid vlees. Nooit zal ze dat verblindende licht vergeten, dat in de nacht extra fel leek en waardoor het perron er als een helverlichte operatiekamer uitzag. Dan de bevelen, de klappen met de kolven van geweren tegen de wagons, de schoten, het fluiten, het schreeuwen. En in al die verwarring die symfonie van Beethoven, haarzuiver en dodelijk kalm gefloten door een kapitein, een *Hauptstormführer* die zelfs door de ss'ers werd gevreesd.

Die dag liep de officier vlak voor Dita langs, en zij zag zijn onberispelijke uniform, zijn witte, brandschone handschoenen en het IJzeren Kruis op zijn jasje; een onderscheiding die alleen in oorlogen wordt toegekend. Bij een groepje moeders met kinderen bleef hij staan en met zijn gehandschoende hand gaf hij een van de kleintjes een vriendelijk schouderklopje. Hij glimlachte zelfs. Toen wees hij een tweeling van veertien aan, Zdenek en Jirka, en een korporaal haalde hen meteen uit de rij. De moeder greep de bewaker bij zijn jasje, knielde neer en smeekte hem haar zoons niet mee te nemen. De kapitein kwam ijszig kalm tussenbeide.

‘Ze zullen nergens zo worden behandeld als bij oom Josef.’

En in zekere zin was dat ook zo. Niemand in heel Auschwitz krenkte de tweelingen die dokter Josef Mengele verzamelde voor zijn experimenten ook maar een haar. Niemand zou ze behandelen zoals hij, met zijn gruwelijke genetische experimenten waarmee hij onderzocht hoe Duitse vrouwen tweelingen konden baren om zo het aantal Arische geboorten op te schroeven. Het meisje herinnert zich Mengele die met de kinderen aan zijn hand wegliep, terwijl hij onverstoorbaar bleef fluiten.